

Renata Bizior

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

renata.bizior@ujd.edu.pl

ORCID: 0000-0003-3216-4037

**IZABELA KĘPKA, KAZANIA KS. ALEKSANDRA JEŁOWICKIEGO.
JĘZYKOWE KONCEPTUALIZACJE ŚWIATA WARTOŚCI,
WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO, GDAŃSK 2023, S. 169**

Monografia pt. *Kazania ks. Aleksandra Jełowickiego. Językowe konceptualizacje świata wartości* ukazała się w końcu 2023 roku w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego. Publikacja autorstwa Izabeli Kępki – badaczki, której zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problematyki lingwistyki kulturowej, aksjolingwistyki oraz teolingwistyki – poświęcona jest wybranym wymiarom aksjologicznym kazań ks. Aleksandra Jełowickiego (1804–1877). W centrum uwagi Autorki znalazły się wartości relewantne dla kazań tego wybitnego kaznodziei Wielkiej Emigracji oraz językowe strategie, sposoby ich kreowania.

Publikacja stanowi interesującą propozycję dla badaczy zajmujących się dyskursem religijnym, zwłaszcza zagadnieniami wartości i wartościowania ujmowanymi w perspektywie lingwistycznej. Zaznaczyć wypada, że tematyką opracowania Autorka nawiązuje do wcześniejszej swojej publikacji, ujętej metodologicznie w nieco inny sposób: *Przepowiadanie ks. Hieronima Kajsiewicza CR 1812–1873: w kręgu analiz genologicznych i aksjologicznych* (2011). W obydwu opracowaniach przedmiotem badawczego zainteresowania stały się wybrane z punktu widzenia lingwistyki aspekty tekstów kaznodziejskich okresu romantyzmu. Książka Izabeli Kępki, mającej doskonałe rozeznanie nie tylko w problematyce lingwistycznej kazań emigracyjnych, jest zwieńczeniem kolejnego etapu badawczych dociekań skoncentrowanych na świecie wartości ujmowanym w kontekście analizowanych kazań jako szczególnie ważny aspekt ich dyskursywności. Publikacja stanowi wartościowy wkład do badań lingwistycznych nad przeszłością polskiego kaznodziejstwa, w szczególności czasu Wielkiej Emigracji, jego wymiarów dyskursywnych aktualizowanych na poziomie poznawczo-aksjologicznym oraz pragmatycznym badanych tekstów.

Prezentowana książka składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, obszernego zakończenia, bibliografii, streszczenia w języku angielskim i francuskim. Kompozycja książki jest przemyślana, dobrze uargumentowana, wyznaczona przez cele i zakres podjętej problematyki badawczej.

Pracę otwiera *Wstęp*, który sytuje podejmowaną tematykę w polu badawczych zainteresowań Autorki, wskazuje ogólny cel badań i sygnalizuje metodologiczne i merytoryczne aspekty monografii. Autorka podjęła się zadania lingwistycznej charakterystyki zbioru naj-

ważniejszych wartości, które tworzą swoisty system aksjologiczny kształtowany w dyskursie kaznodziejskim Jełowickiego, rozpoznania ich językowych kreacji, konceptualizacji oraz dyskursywnego nacechowania. Obserwacja danych tekstowych ma również za zadanie ujawnienie dialogowego charakteru kazań, strategii kształtowania relacji nadawcy i odbiorców, podporządkowanych realizacji różnorodnych funkcji komunikacyjnych. Autorka w pełni zrealizowała cele zadeklarowane we *Wstępie*, prowadząc analizy aksjologicznych konceptualizacji zgodnie z przedstawionymi w pracy założeniami.

Rozdział pierwszy, poświęcony ks. Aleksandrowi Jełowickiemu, stanowi swoistą ramę interpretacyjną dla językowo-tekstowych analiz świata wartości. Sylwetka Jełowickiego, kontekst społeczno-kulturowy towarzyszący jego działalności, omówienie twórczego dorobku kaznodziei, którego „przepowiadanie miało charakter głęboko patriotyczny” (s. 25), pozwalają na charakterystykę podmiotowości mówcy (uczestnika powstania listopadowego, kaznodziei, emigranta, rektora Polskiej Misji Katolickiej), zarysowania jego punktu widzenia i perspektywy interpretacyjnej, które mają istotny wpływ na procesy wartościowania. Uzupełnienie stanowią dane na temat stanu badań nad twórczością ks. Jełowickiego oraz polskimi kazniami XIX wieku. Rozdział zamyka charakterystyka materiału badawczego (tekstów jednorodnych gatunkowo), który Badaczka uznaje za „reprezentatywny w stosunku do mów głoszonych przez kaznodzieję i wystarczający do dokonania analizy zamierzonej problematyki – ukazania bogactwa aksjologicznych konceptualizacji świata prezentowanych przez kaznodzieję” (s. 33).

Zasadniczy dla pracy rozdział drugi (*Pytanie o cel i metodę*) daje dobre rozeznanie w wyznaczonych przez Autorkę ramach metodologicznych monografii i wypracowanej spójnej siatki pojęciowej. I. Kępka precyzuje główny cel badawczy, cele podrzędne, zakres badań oraz podejście badawcze, prezentując wysoki poziom refleksji metodologicznej. Opowiada się za „ujęciem interdyscyplinarnym, rozumianym jako związek między różnymi dziedzinami humanistyki i samej lingwistyki, wywodzącym się z prądu hermeneutyki poheideggerowskiej” (s. 35). Język jest w nim rozumiany szeroko, między innymi jako zjawisko kulturowe i komunikacyjno-socjolingwistyczne. Metodologiczne ramy pracy wyznacza założenie językoznawstwa kulturowego, że język w określony sposób, właściwy dla danej wspólnoty komunikacyjnej, konceptualizuje i strukturalizuje rzeczywistość, odzwierciedla jej wartościowanie. Aby odczytać i opisać te sposoby, I. Kępka łączy metody badawcze lingwistyki kulturowej, aksjolingwistyki, stylistyki, semantyki kognitywnej, pragmatyki lingwistycznej i retoryki.

Z uwagi na problematykę badawczą kluczowym pojęciem jest *wartość*, którą Autorka ujmuje w myśl koncepcji Jadwigi Puzyniny. O wyborze tej propozycji zdecydowało duże znaczenie kontekstu społeczno-kulturowego, które w opinii Autorki czyni ją przydatnym do badania tekstów kaznodziejskich. W rozważaniach nad konceptualizacją wartości i sposobami wartościowania I. Kępka wykorzystuje koncepcję językowej kreacji świata, związaną z teorią językowego obrazu świata. Wyeksponowana w opisie metodologicznym kategoria językowej kreacji definiowana jest za Teresą Skubalanką jako „całokształt procesów językowych stworzonych przez twórcę tekstu w pewnym celu” (s. 40), a także ujmowana zgodnie z propozycją wypracowaną przez Elżbietę Skorupską-Raczyńską. Wybór narzędzia opisu pozwala na ukazanie swoistej, autorskiej konceptualizacji świata prezentowanego w danym tekście,

co Autorka argumentuje słowami: „zastosowanie narzędzi badawczych związanych z językoznawstwem kulturowym wydaje się najwłaściwsze dla wydobycia i pokazania najważniejszych cech romantycznych kazań pierwszego rektora PMK¹ w Paryżu” (s. 28). Dobór metod badawczych pozwala Autorce na właściwe poprowadzenie zaprojektowanych analiz świata wartości. Zintegrowanie zróżnicowanych, dopełniających się perspektyw badawczych: językoznawczej, kulturowej, historycznej oraz homiletycznej, które umożliwiło poszerzenie perspektywy obserwacji i interpretacji zgromadzonych danych empirycznych, jest niezaprzeczalnym walorem omawianej książki.

Co istotne, praca ma charakter empiryczny, Autorka przyjmuje bowiem, że „ilustrowanie strategii językowych wykorzystywanych przez mówcę bogatym zbiorem przykładów wyekscerpowanym z tekstów pozwala najlepiej scharakteryzować, jak za pomocą języka kaznodzieja przedstawił własną wizję świata” (s. 10), podnosi również wartość dokumentacyjną opracowania.

Rozdział trzeci prezentuje wyniki badań nad dialogowością kazań i kategoriami uczestników komunikacji. Z punktu widzenia Autorki jest to dość istotne zagadnienie, które pozwala na uwypuklenie związku między językowymi strategiami kształtowania ról uczestników komunikacji i skomplikowanymi relacjami nadawczo-odbiorczymi w tekstach a dyskursywnym nacechowaniem kreowanego w nich obrazu świata wartości. Ten sposób zakotwiczenia sposobów wartościowania w pragmatycznym wymiarze kazania otwiera interesującą perspektywę badawczą. W rozdziale prezentowane są nie tylko językowo-tekstowe sposoby kreowania obrazu nadawcy i odbiorców, lecz także stosowane strategie aksjologizacji tych ról komunikacyjnych. W opisie kategorii nadawcy uwzględnia się role komunikacyjne (kaznodziei, nauczyciela, lekarza duchownego), strategie sytuowania nadawcy w tekście oraz kreowania jego roli w obrębie językowo konstruowanych wspólnot dyskursywnych (wspólnota wiary i wspólnota narodowa). Szczególnie interesująco przedstawia się ujawniona w pracy konceptualizacja narodowej wspólnoty wygnańców wykorzystująca strategię aksjologizacji (pozytywnej i negatywnej) o silnym ładunku perswazyjnym. W dotarciu do specyfiki obrazu odbiorcy (polskich emigrantów) Autorka analizuje dwa poziomy językowo-tekstowe: formy adresatywne oraz gramatyczne formy uobecnienia odbiorcy w tekście (werbalne i zaimkowe). W tej części pracy akcent położony jest na skomplikowane relacje nadawczo-odbiorcze wyznaczone przez dyskursywność kazania.

Najwięcej miejsca w monografii zajmuje rozdział czwarty: *W kręgu analiz aksjologicznych*, w którym Autorka prezentuje wnikliwe i obszerne studium poświęcone najważniejszym wartościom stanowiącym o swoistości patriotycznych kazań Jełowickiego. W pierwszej kolejności zostały zaprezentowane wieloaspektowe analizy językowych kreacji i konceptualizacji najistotniejszych wartości dla emigracyjnego dyskursu kaznodziejskiego: ojczyzny i narodu. Autorka pisze, że ich językowa kreacja stanowi odzwierciedlenie skomplikowanego kontekstu: sytuacji porozbiorowej oraz emigracyjnej. W lingwistyczne i retoryczne dociekania wpisuje ogląd kognitywny, koncentrując uwagę na semantyczno-leksykalnych osiach kreacji (m.in. wiary, męki) powiązanych z *sacrum*, które przeobrażają stereotypowe kon-

¹ Polska Misja Katolicka.

ceptualizacje ojczyzny. Wskazuje, że kreacja ojczyzny, oparta na wartościowaniu, scala dwa punkty widzenia: *sacrum* i *profanum*. W obrazowaniu ojczyzny Autorka rekonstruuje konceptualizacje tworzone z użyciem personifikacji (np. ojczyzna matka, ojczyzna męczenniczka, ojczyzna dziecko) oraz obiektywfikacji (ojczyzna dom, ojczyzna ziemia). Interpretacja danych językowych pozwoliła na odczytanie silnego nacechowania aksjologicznego językowej kreacji narodu, której ośrodkiem jest metafora wiary jako matki, konotująca kontekst wartości chrześcijańskich. Interesujące jest wydobywanie w prowadzonych analizach szeregu semantycznych i aksjologicznych przewartościowań motywowanych przyjętą przez nadawcę perspektywą *sacrum*.

Przedmiotem zainteresowania w tej części pracy są również inne wartości wyższe, istotne z punktu widzenia *sacrum* (Miłość Boża, wiara, Kościół, męczeństwo, cierpienie) oraz różnego typu cnoty reprezentujące wartości instrumentalne (m.in. czystość, godność, mądrość, pokora, pobożność, bogactwo). I. Kępka wskazuje, że w tym zakresie językowa kreacja bazuje na leksyce wartościującej, bogatej metaforyce, środkach retorycznych. Z kolei w obrazowaniu antywartości (m.in. zbytku, nienawiści, rozwiązości, pychy) notuje stosowanie strategii silnej negatywnej aksjologizacji, która wzmacnia perswazyjność przekazu.

Konsekwentne podążanie za wyznaczoną perspektywą badawczą pozwoliło Autorce na interesujące, oryginalne przedstawienie kategorii aksjologicznych istotnych z punktu funkcji samego przepowiadania, jak i konstruowania wspólnoty narodowej na emigracji. Wydobyciu złożonych aspektów aksjologicznych konceptualizacji posłużyły wszechstronnie prowadzone analizy semantyczne, pragmatyczne, stylistyczne i retoryczne. Trafne egzemplifikacje materiałowe uzasadniają proponowane interpretacje danych językowych i wnioski formułowane w dalszej części pracy. Trzeba wysoko ocenić umiejętności interpretacyjne Autorki, zaakcentować doskonałą warsztat badawczy, biegłość w posługiwaniu się narzędziami analizy lingwistycznej oraz staranność w prowadzeniu badań. Na rozdział składają się również interesujące spostrzeżenia i wnioski końcowe na temat językowych strategii aksjologizujących kaznodziejstwa okresu romantyzmu. Warto zaznaczyć, że Autorka w swoich dociekaniaach konsekwentnie uwzględnia znaczenia kategorii podmiotowości w interpretacji świata, w opisie językowych kreacji wartości zwraca ciągłą uwagę na podwójną perspektywę: *sacrum* i *profanum*.

Interpretacja materiału źródłowego uwzględniająca kontekst historyczny i społeczno-kulturowy, towarzyszący powstawaniu kazań oraz sposobom kształtowania konceptualizacji najważniejszych wartości, doprowadziła Autorkę do przekonujących wniosków wyeksponowanych w *Zakończeniu* książki. Syntetyzuje się w nim wyniki badań nad językowymi strategiami kształtowania ról nadawcy i odbiorcy oraz, co najważniejsze, językową kreacją świata wartości, omawia kluczowe strategie konstruowania analizowanych wyobrażeń, wypuklając te, które są niezwykle nośne perswazyjnie – strategie służące sakralizacji. Autorka referuje również złożone relacje semantyczne i aksjologiczne między elementami świata wartości, które są szczególnie istotne z punktu widzenia nadawcy. Izabela Kępka podkreśla przy tym, że „sposób wartościowania kaznodziei jest często odmienny od stereotypowego” (s. 130), co wynika z niezwykle silnego oddziaływania perspektywy *sacrum*. Za szczególnie istotne Autorka uznaje językowe obrazowanie ojczyzny i narodu polskiego, które ze-

stawia z wyobrażeniami utrwalonymi w kazaniach wybitnego kaznodziei Wielkiej Emigracji ks. Hieronima Kajsiewicza, co poszerza poznawczy wymiar opracowania. Różnicy między nimi dopatruje się przede wszystkim w wykorzystywanych środkach językowych i tekstowych, między innymi silnie nacechowanych aksjologicznie metaforach pojęciowych oraz sfunkcjonalizowanych strategiach językowych.

Izabela Kępka, podejmując interesującą problematykę aksjologicznych konceptualizacji świata kreowanych w patriotycznych kazaniach ks. Jełowickiego głoszonych na emigracji, osadziła ją w nurcie badań lingwistyki kulturowej oraz lingwistyki zorientowanej dyskursologicznie. Istotną wartością publikacji jest scalenie metod badawczych lingwistyki kulturowej, w szczególności teorii językowego obrazu świata, i aksjologii lingwistycznej z determinantami kontekstowymi, co nakreśla nowoczesną perspektywę badawczą materiału o charakterze historycznym i decyduje o atrakcyjności prezentowanych badań. Monografię uważam za oryginalne i nośne pod względem poznawczym opracowanie o wysokich walorach naukowych i istotnej wartości dokumentacyjnej. Jest to opracowanie ważne dla językoznawców (nie tylko historyków języka), ale również dla wszystkich zajmujących się problematyką wartości, kaznodziejstwa, Wielkiej Emigracji. W moim przekonaniu książka Izabeli Kępki otwiera kolejny rozdział w poznawaniu sposobów aksjologizowania określonych kategorii pojęciowych i perswazyjnego posługiwania się nimi we wspólnotowej komunikacji. Całość przekonuje czytelnika wnikliwością i precyzją analiz, ich wieloaspektowością, subtelnością procesów interpretacyjnych, erudycyjnością.

Bibliografia

- Bartmiński, J. red. 2003. *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kępka, I. 2011. *Przepowiadanie ks. Hieronima Kajsiewicza CR 1812–1873. W kręgu analiz genealogicznych i aksjologicznych*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Puzynina, J. 2013. *Wartość i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.